

УДК [338.45:37]:332.1:330.341.1

**ОСВІТНЯ АНАЛІТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА
МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ**

**EDUCATIONAL ANALYTICS THROUGH THE PRISM OF WAR:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR HIGHER EDUCATION IN
UKRAINE**

Шевчук Ірина Богданівна

доктор економічних наук, професор, академік НАНВО України

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4386-3730>

Шевчук Андрій Васильович

доктор економічних наук

Університет економіки та підприємництва

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5466-5911>

Shevchuk Iryna

Ivan Franko National University of Lviv

Shevchuk Andrij

University of Economics and Entrepreneurship

У статті окреслено основні виклики, які постали перед вищою освітою України, під час масштабного вторгнення росії до України. Вони пов'язані із знищенням інфраструктури закладів вищої освіти, втратою кадрового потенціалу, скороченням фінансування вищої освіти, відтоком українських та іноземних студентів із ЗВО, забезпеченням академічної доброчесності у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Проведено їх інформаційно-аналітичну оцінку. Наголошується на необхідності якнайшвидшого реагування на них

відповідними заходами задля збереження вищої освіти в Україні та підвищення її вкладу у соціально-економічний розвиток країни та її регіонів. Розглянуто актуальні проблеми, які загострилися та виникли в системі вищої освіти України, в умовах стрімкого наростання встановлених викликів. Наведено можливості, які може отримати вища освіта України для свого розвитку навіть за таких складних умов.

Ключові слова: система вищої освіти України, виклики, можливості, освітня аналітика, заклади вищої освіти, студенти

The article outlines the main challenges faced by higher education in Ukraine during Russia's large-scale invasion of Ukraine. They are related to the destruction of the infrastructure of higher education institutions, the loss of personnel potential, the reduction of funding for higher education, the outflow of Ukrainian and foreign students from higher education institutions, ensuring academic integrity in higher education institutions under martial law. Their informational and analytical assessment was carried out. It is emphasized the need to respond to them as soon as possible with appropriate measures in order to preserve higher education in Ukraine and increase its contribution to the socio-economic development of the country and its regions.

Current problems that have worsened and arisen in the system of higher education of Ukraine, in the conditions of a rapid increase in established challenges, are considered.

The opportunities that Ukrainian higher education can obtain for its development even under such difficult conditions are given. Such opportunities are: development of international academic mobility for teachers and students; intensive implementation of information technologies in the educational process and increasing the professionalism of teachers; application of flexible learning technology; cooperation between Ukrainian and foreign higher education institutions; implementation of the "lifelong education" model; introduction of distance education as a full-fledged form of education for obtaining higher education; for students – the opportunity to study and work at the same time (obtaining practical experience), and for teachers – to work in educational and other fields (to transfer

practical experience to students); improvement of the territorial organization of higher education in Ukraine (relocation of higher education institutions from territories where active hostilities are taking place to large cities); an opportunity to see hidden problems in higher education and work to eradicate their causes.

Keywords: higher education system of Ukraine, challenges, opportunities, educational analytics, institutions of higher education, students

Постановка проблеми. За роки державної незалежності України було проведено низку важливих реформ у системі вищої освіти, спрямованих як на збереження у ній прогресивних традицій минулого, так і досягнення відповідності новим суспільним відносинам і накопичення інноваційного потенціалу для подальшого розвитку. Найбільш відчутними стали зміни у сфері вищої освіти після 2014 р., коли було прийнято прогресивні закони України «Про вищу освіту» (2014 р.) та «Наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.). Однак війна в Україні, що почалася після 24 лютого 2022 р., внесе у цей процес досить суттєві корективи. Попри її руйнівний вплив на соціально-економічний стан розвитку України та регіонів, вона ще відкриє доступ до нових можливостей для кожної із сфер національної економіки, в тому числі й освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам поступу сфери освіти, регіональних освітніх систем, впливу освітніх інновацій на розвиток національної економіки та економіки регіонів, взаємозв'язку розвитку вищої освіти та побудови інформаційного суспільства в державі присвячені наукові праці І. Гнибіденка, О. Грішнєвої, Т. Драгунової, А. Кондрашихіна, С. Пасеки, І. Прибиткової, О. Власюка, Е. Лібанової, Т. Логутової, М. Романюка, О. Хомри, Дж. Кнайт, В. Бергсдорфа, Г. Балихіна, Б. Смирнова, О. Гладкова, М. Пономарьова, І. Підласого, С. Ніколаєнка, В. Кременя, І. Дичківської, А. Прігожина та ін. Проте, незважаючи на вагомий напруження, залишаються ще питання, що особливо гостро постають перед науковцями та потребують ґрунтовних досліджень. Зокрема це виявлення та аналіз викликів і можливостей, які постають перед системою вищої освіти України у воєнний час.

Метою статті є окреслення викликів для системи вищої освіти України, що постали перед нею після російського вторгнення в Україну 2022 року, а також розгляд нових можливостей для розвитку, які в результаті цього можна отримати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану внесли свої корективи, фактично, у всі сфери суспільного життя. Система вищої освіти не є виключенням. Під час воєнного стану перед нею постали нові виклики, реагувати на які вкрай необхідно задля збереження вищої освіти в Україні та підвищення її вкладу у соціально-економічний розвиток країни та її регіонів.

Такими викликами стали:

1) *Знищення інфраструктури закладів вищої освіти*

В останні роки відбувається оптимізація мережі закладів вищої освіти України (рис. 1). При чому, значне скорочення кількості ЗВО почалося з 2014/15 н.р., що в основному пов'язано із демографічними чинниками та зменшенням кількості вступників до показника 2000/01 н.р.

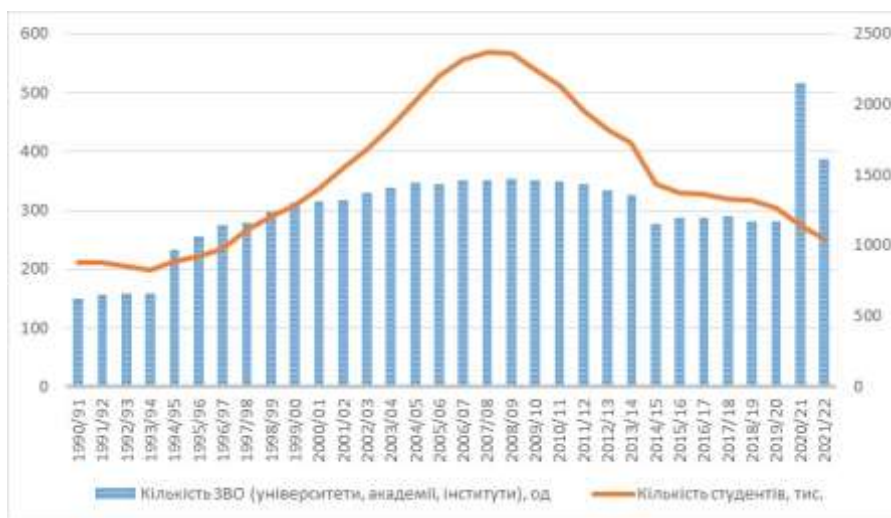

Рис. 1. Заклади вищої освіти (на початок навчального року)

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

Попри і так складну ситуацію у вищій освіті України, сьогодні низка ЗВО потерпають від нищівного впливу війни. Абсолютна більшість університетів зіткнулись з територіальною «розпорошеністю» студентів і персоналу і перейшли на дистанційну або змішану форму навчання. У найбільш

критичному стані опинились ЗВО, розташовані в зонах активних бойових дій. Студенти та співробітники вимушені були виїхати за межі регіону. В наслідок інтенсивних обстрілів і бомбардувань інфраструктура цих ЗВО зазнала різного рівня пошкоджень і руйнувань. Так, 5 закладів вищої освіти зруйновано повністю (табл. 1), а 41 – пошкоджено (майже 11% від усіх ЗВО в Україні).

Таблиця 1

Інформація про кількість пошкоджених і зруйнованих закладів вищої освіти внаслідок вторгнення росії в Україну станом на 29 червня 2022 р.

Регіон	Зруйновано ЗВО	Пошкоджено ЗВО
Вінницька область	–	1
Донецька область	–	6
Житомирська область	–	2
Запорізька область	4	3
Луганська область	–	2
Миколаївська область	–	3
Сумська область	–	1
Харківська область	1	19
Херсонська область	–	1
Чернігівська	–	3
Разом	5	41

Джерело: сформовано авторами на основі [10].

Крім того, переміщено або перебуває у процесі переміщення 34 заклади вищої освіти, серед яких Університет державної фіскальної служби, Луганський національний університет ім. Шевченка, Донбаський державний педагогічний університет, Східноукраїнський державний ім. Даля, Українська військово-медична академія, Луганський національний медичний університет, Українська інженерно-педагогічна академія, Приазовський державний технічний університет [20]. В основному це заклади з Луганська, Донецька і АР Крим, Маріуполя, Краматорська, Слов'янська, Херсону, Сум.

Умови, в яких здійснювалось переміщення, різні для цих закладів. Разом з тим, більшість проблем на нових локаціях схожі. Зокрема це потреба у:

- комп'ютерній, офісній та мережевій техніці для відновлення освітнього та наукового процесів;

- лабораторному обладнанні за ключовими напрямками досліджень;
- відкритті наукових баз від провідних університетів та наукових центрів.

Зазначимо, що без формування цільових фондів для відновлення, надання відповідної допомоги для забезпеченні якості освіти під час та після війни, створення стратегічних альянсів між університетами України та університетами-партнерами відновлення та розвиток в подальшому системи вищої освіти України буде вкрай важким та довготривалим процесом.

2) Скорочення фінансування вищої освіти

Освіта й наука в Україні завжди фінансувалися за залишковим принципом. Законом України «Про освіту» передбачається фінансування галузі у розмірі не менше 10 % ВВП. Досягти такого рівня її фінансування ще не вдавалось ніколи. У проекті Державного бюджету України на 2022 р. уперше видатки на освіту зведеного бюджету 2022 року були передбачені у розмірі понад 7% ВВП (392,2 млрд грн). Проте війна внесла свої корективи і Постановою Кабінету Міністрів № 401 від 1 квітня 2022 р. було здійснено перерозподіл державного бюджету України на 2022 р., якою збільшено обсяг видатків за програмою «Резервний фонд» на суму 73,3 млрд грн. для фінансування потреб оборони та безпеки [14]. У силу чого видатки на освіту скоротилися на 14 млрд грн. за рахунок зменшення бюджетних асигнувань на забезпечення здобуття професійно-технічної та професійної освіти, наукової діяльності установ, надання освіти установами загальної середньої освіти державної форми власності, підготовки кадрів ЗВО, виплати академічних стипендій, освітніх субвенцій місцевим бюджетам та ін.

Зазначимо, що частка витрат на вищу освіту у відсотках до видатків зведеного бюджету на освіту постійно зменшувалася і в останні роки наблизилася до рівня трохи вище, ніж 20%. Це обумовило необхідність диверсифікації джерел та форм фінансування розвитку вищої освіти України та діяльності бюджетних ЗВО. Зокрема використовувати такі форми фінансового забезпечення як кредитування та самофінансування (надходження плати за навчання та інші освітні послуги; надходження від наукової

діяльності; надходження від господарської діяльності).

Крім того, з 2020 р. було запроваджено новий механізм розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти, який не позбавив систему фінансування діяльності ЗВО низки недоліків. У ньому містяться певні дискусійні моменти щодо запропонованого переліку показників освітньої, наукової та міжнародної діяльності ЗВО, конкретних значень індикаторів, які використовуються для коригування обсягів їх фінансування [15].

Перманентно скорочується обсяг державного замовлення на підготовку фахівців. В умовах воєнного стану слід очікувати ще більшого його скорочення, що буде мати особливо негативні наслідки для регіональних ЗВО, які не можуть розраховувати на значний приплив абітурієнтів, які навчатимуться за власні кошти, через низький рівень доходів населення, а також через активні бойові дії. Усе це створює умови для відтоку студентів до потужних обласних і столичних освітніх центрів, а також до ЗВО у більш безпечних містах в центральних і західних регіонах України.

На сьогоднішній день бізнес не зацікавлений фінансувати навчання своїх майбутніх спеціалістів. Так як має місце суттєвий розрив між вимогами роботодавців і рівнем освіти у вітчизняних ЗВО. Тому оплата за навчання здобувачів вищої освіти в основному здійснюється за рахунок фізичних осіб.

Зважаючи на падіння реальних доходів населення, значну диференціацію населення за рівнем доходів, нерозвиненість ринку кредитування навчання та життя в умовах невизначеності через війну в Україні, вища освіта стане більш недоступною для нижчих верств населення.

Зазначимо, що обсяги надходжень від оплати за навчання не покриватимуть у повній мірі всі видатки ЗВО. Тим більше, що кількість платників у регіонах є різною, і найбільше там, де ведуться активні бойові дії (табл. 2). Також частина з них в силу різних об'єктивних причин буде мати труднощі із здійсненням оплати за освітні послуги. Тому тут ЗВО зіткнуться з проблемами, які пов'язані із зростанням заборгованості по оплаті студентів, що навчаються за рахунок фізичних та юридичних осіб.

**Кількість студентів у ЗВО на початок 2021/22 н.р.
за джерелами фінансування їх навчання та регіонами**

	Усього ¹ , осіб	З них навчаються за рахунок коштів, осіб		Частка студентів контрактної форми навчання регіону	
		бюджету	контракту	у загальній кількості студентів регіону	у загальній кількості студентів контрактної форми навчання
Україна	1 046 669	424 640	621 983	59,4	100
Вінницька	32 807	12 721	20 086	61,2	3,2
Волинська	19 269	10 452	8 817	45,8	1,4
Дніпропетровська	70 298	31 022	39 276	55,9	6,3
Донецька	23 932	12 590	11 342	47,4	1,8
Житомирська	17 577	8 639	8 938	50,9	1,4
Закарпатська	17 394	5 811	11 583	66,6	1,9
Запорізька	46 044	15 564	30 480	66,2	4,9
Івано-Франківська	30 184	11 279	18 905	62,6	3,0
Київська	15 883	6 684	9 199	57,9	1,5
Кіровоградська	10 181	5 659	4 522	44,4	0,7
Луганська	13 233	7 106	6 126	46,3	1,0
Львівська	90 385	40 143	50 242	55,6	8,1
Миколаївська	21 437	8 224	13 213	61,6	2,1
Одеська	67 743	20 098	47 643	70,3	7,7
Полтавська	29 895	10 028	19 867	66,5	3,2
Рівненська	18 868	7 720	11 147	59,1	1,8
Сумська	18 073	9 843	8 230	45,5	1,3
Тернопільська	26 982	11 896	15 086	55,9	2,4
Харківська	122 386	54 264	68 121	55,7	11,0
Херсонська	18 579	6 788	11 791	63,5	1,9
Хмельницька	22 252	9 954	12 298	55,3	2,0
Черкаська	28 832	13 904	14 906	51,7	2,4
Чернівецька	18 748	7 488	11 260	60,1	1,8
Чернігівська	11 917	6 004	5 913	49,6	1,0
м. Київ	253 770	90 759	162 992	64,2	26,2

Джерело: сформовано авторами на основі [13].

У сукупності все зазначене може призвести до занепаду закладів вищої освіти в даних регіонах та погіршення якості освітніх послуг.

3) Втрата кадрового потенціалу

Існує суттєвий розрив в оплаті праці між сектором вищої освіти й іншими секторами економіки. Також заробітна плата науково-педагогічного персоналу ЗВО в Україні є набагато нижчою, ніж у провідних країнах світу.

Спостерігається суттєва регіональна диференціація оплати праці науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти, що підпорядковані МОН України. Найбільшою середня плата є у ЗВО м. Києва, Харківської, Полтавської, Івано-Франківської, Львівської, Дніпропетровської, Одеської областей. Зокрема у 2019 р. середня зарплата науково-педагогічного працівника Київського національного університету імені Тараса Шевченка становила 22991,56 грн, Львівського національного університету імені Івана Франка – 12360, 68 грн, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків) – 27716,03 грн. [7, с. 26]

Низька оплата праці призвели до падіння престижності цього виду діяльності. В умовах воєнного стану ЗВО змушені оптимізувати витрати на оплату праці науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам за рахунок:

- 1) зменшення розміру доплат за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук, за вчене звання доцента, старшого дослідника, професора;
- 2) вимушених неоплачуваних відпусток (у 2022 р. щорічна відпустка 24 дні, а не 56 днів);
- 3) перерозподілу годин в навчальних планах між аудиторними заняттями та самостійною роботою;
- 4) скорочення штату працівників.

Зазначене спонукає викладачів залишати професію та переходити у більш оплачувані сфери діяльності. Або працевлаштовуватись у закордонних ЗВО.

4) Відтік українських та іноземних студентів із ЗВО

Іноземні громадяни більш ніж 150 країн світу можуть навчатися у 240 закладах вищої освіти України і здобувати вищу освіту за різними спеціальностями. До війни Україна займала 1,5% світового ринку для іноземних студентів [12]. На початок 2021/2022 н.р. в українських ЗВО навчалось понад 76 тис іноземців (рис. 2). До основних причин, які сприяли зростанню в останні роки їх чисельності, варто віднести: якість навчання, вартість навчання, визнання диплома на батьківщині, бажання навчатися в одній з європейських країн.

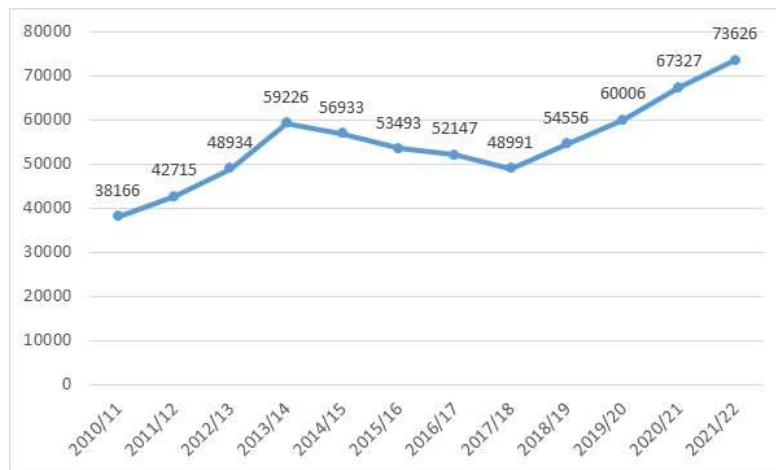

Рис. 2. Динаміка кількості іноземних студентів в Україні у 2010-2022 рр.
Джерело: сформовано авторами на основі [4-6].

За походженням і кількістю іноземних студентів, які здобувають в Україні вищу освіту, лідирують такі країни: Індія – 23,64% іноземних студентів, Марокко – 11,54% іноземних студентів, Туркменістан – 6,95% іноземних студентів, Азербайджан – 6,05% іноземних студентів, Нігерія – 5,52% іноземних студентів, Китай – 5,30% іноземних студентів, Туреччина – 5,22% іноземних студентів, Єгипет – 3,98% іноземних студентів, Ізраїль – 2,75% іноземних студентів, Узбекистан – 2,07% іноземних студентів [9].

Найпопулярнішими ЗВО серед іноземців в Україні є: Харківський національний університет імені В. Каразіна, Харківський національний медичний університет, Національний медичний університет імені О. Богомольця, Одеський національний медичний університет, Запорізький державний медичний університет, Вінницький національний медичний університет імені М. Пирогова, Дніпровський державний медичний університет, Тернопільський національний медичний університет імені І. Горбачевського, Буковинський державний медичний університет та Київський національний університет імені Т. Шевченка [9].

В основному для навчання іноземці вибирають наступні спеціальності: медицина (36,81%), стоматологія (6,46%), лікувальна справа (4,02%), менеджмент (4,04%), фармація, промислова фармація (4,00%), середня освіта (2,32%), право (2,01%), архітектура і будівництво (1,72%), фінанси, банківська справа і страхування (1,7%) і економіка (1,60%) [16].

За даними Міністерства освіти України від початку війни за кордон виїхало понад 60 тис іноземних студентів, які продовжують навчатися в українських ЗВО онлайн. Згодом проблема їхнього повернення в Україну стоятиме досить гостро, особливо у заклади тих регіонів, які зазнали значних ушкоджень від військової агресії РФ (табл. 3). Їх частка тільки у найбільш популярних ЗВО Харківської, Одеської, Запорізької та Дніпропетровської областей становить 15% від усіх іноземних студентів. Якщо прийняти до уваги інші заклади даних регіонів та ще заклади вищої освіти Сумської, Херсонської, Миколаївської, Донецької та Луганської областей, то тут можна говорити, що приблизно 40% іноземних студентів не матимуть змоги довший час повернутися в Україну та продовжувати навчання. Більшість з них навчається на медичних спеціальностях, тому тривале навчання для них у дистанційному форматі не є прийнятним.

Таблиця 3

Навчання іноземців у ЗВО України у регіонах, які зазнали значних ушкоджень від військової агресії РФ

Регіон	Кількість ЗВО	Кількість ЗВО, в яких можуть навчатися іноземці	Відсоток
Дніпропетровська область	25	21	84,0
Донецька область	9	3	33,3
Запорізька область	12	10	83,3
Київська область та м. Київ	70	54	77,1
Луганська область	4	3	75,0
Миколаївська область	7	4	57,1
Одеська область	20	18	90,0
Полтавська область	6	6	100,0
Рівненська область	5	4	80,0
Сумська область	4	4	100,0
Харківська область	32	32	100,0
Херсонська область	9	5	55,6
Чернігівська область	4	2	50,0

Джерело: сформовано авторами на основі [4; 17].

Зазначимо, що щороку один іноземний студент в Україні витрачає близько 6-8 тис доларів США. Річна загальна сума витрат на навчання, проживання, страхування, оформлення документів, харчування, транспорт та інші потреби іноземних студентів в Україні оцінюється експертами понад 570

млн доларів США, а за весь період навчання – 3 млрд доларів США.

Як бачимо, іноземні студенти є важливою складовою інвестицій не лише у розвиток вищої освіти, а й економіку країни. Тому важливо її не втратити, тим більше у такі часи, коли в умовах воєнного стану збільшується відтік українських студентів за кордон: частина поступає на перший курс, а частина переводиться з українських ЗВО. Що є ще одним суттєвим викликом для вищої освіти України.

Серед випускників українських шкіл бажаючих навчатися у закордонних ЗВО з кожним роком зростає. Тільки у Польщі їх кількість за останнє десятиріччя зросла у 7,8 рази (з 4879 осіб у 2010/11 н.р. до 38473 осіб у 2020/21 н.р.), що становить 3,4% усіх студентів України (рис. 3) або 60% усіх іноземних студентів Польщі. При цьому, лише 6% з них планують після здобуття освіти повернутися в Україну. У зв'язку із чим, за оцінками експертів ВВП Польщі щорічно збільшуватиметься приблизно на 3 млрд. євро., а ВВП України втрачатиме 700 млн. дол. США [3]. Якщо взяти до розрахунку усіх українських громадян, які отримують вищу освіту за кордоном, а таких близько 82 тис., то втрати для економіки України можна оцінити вже на рівні 1,4 млрд. доларів США, частина яких компенсується за рахунок навчання в Україні іноземних студентів (близько 570 млн. доларів США на рік). Однак вони все рівно залишаються суттєвими – у 1 млрд. доларів США на рік.

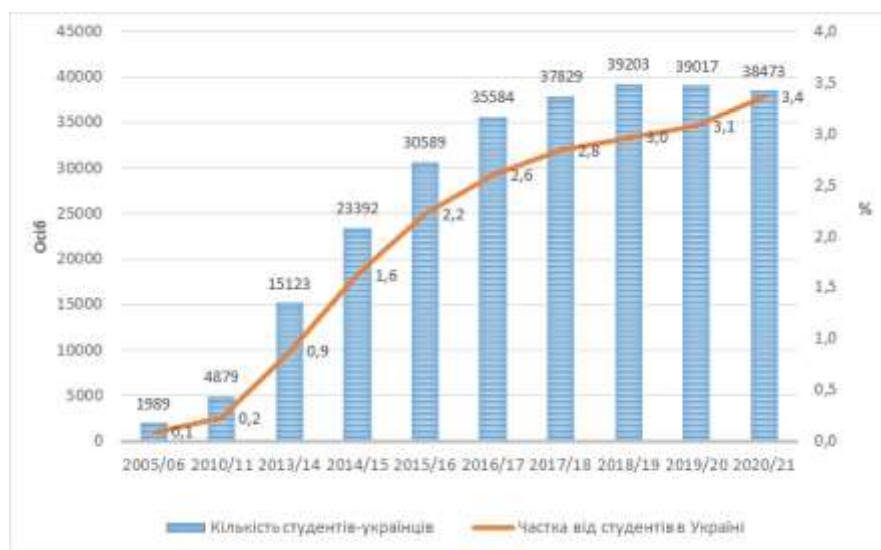

Рис. 3. Динаміка кількості студентів з України, що навчаються у ЗВО Польщі
Джерело: сформовано авторами на основі [1-2].

Задля запобігання таких втрат, потрібно формувати та реалізовувати освітню політику в державі таким чином, щоб досягти позитивного значення так званого показника «вхідної/вихідної мобільності студентів» (inbound/outbound ratio). У розвинутих країнах світу він становить 10/1, у багатьох країнах Східної Європи – 3/1, в Україні – менше 1/1. Щоб врівноважити втрати та надходження до ВВП України потрібно щоб цей показник становив хоча б 3/1. А в умовах воєнного стану дане співвідношення буде збільшуватися в іншу сторону.

Тому серед основних завдань державної політики України у сфері вищої освіти повинні бути:

1. формування комплексної системи стимулів для українських дітей після школи вчитися в Україні (якість навчання, стипендії на навчання та стажування талановитих студентів, студентська мобільність в рамках програм обміну тощо);
2. створення за рахунок відрахувань частини надходжень від навчання іноземних студентів в Україні окремих державних фондів для фінансування міжнародних обмінів та стажувань найкращих українських студентів (досвід Фінляндії);
3. мотивування українських освітніх емігрантів до повернення, що особливо буде важливо для післявоєнної відбудови країни.

Адже країни Східної Європи зацікавлені у наших студентах та мають можливості для їхнього залучення. Тим більше в умовах війни в Україні. Зараз закордонні ЗВО пропонують лояльні умови для навчання, що спонукає студентів, які виїздом рятувалися від війни, залишатися там на навчання. У разі продовження війни потрібно реалізовувати програми подвійних дипломів (дозволять студентам закінчити їхнє навчання водночас зі збереженням зв'язків з університетом в Україні), створювати відкритий український університет тощо.

5) Забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану

Питання дотримання принципів академічної доброчесності всіма

учасниками навчального процесу у закладах вищої освіти завжди стояло досить гостро. Особливого змісту воно набуває у такі складні для соціально-економічного розвитку України часи як карантинний, посткарантинний та воєнний періоди. Коли як для викладачів, так і студентів складається ціла низка умов, що не завжди сприяють дотриманню ними визначеної сукупності етичних принципів та визначених законом правил під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Адже, академічна доброчесність це не лише академічний плагіат, а й самоплагіат, фабрикація, обман, списування, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.

Академічна доброчесність починається із доброчесної поведінки викладача та здобувача, що, в свою чергу, передбачає дотримання п'яти фундаментальних цінностей: чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності та відваги до дій. Доволі складно дотримуватися їх було у звичайних умовах. Ще складніше стає під психологічним тиском війни. Адже викладачі та студенти перебувають зараз у стані підвищеної тривожності, дехто навіть у депресивному стані через постійні тривоги, втрату роботи, загибель близьких, переїзд з постійного місця проживання тощо. А навчальний процес триває і вже скоро буде завершення 2021-2022 н.р. Викладачам потрібно проводити заняття, опитувати студентів, давати завдання і всіляко залучати студентів у навчальний процес. І це не завжди вдається зробити настільки якісно, якби хотілося викладачу. Те саме можна сказати і про студентів, які через низку об'єктивних причин не можуть долучитися до онлайн заняття чи виконати завдання. За таких умов кожному із учасників навчального процесу доводиться виходити із ситуації, яка склалася, по-своєму і не завжди з дотриманням принципів академічної доброчесності.

Отож необхідно віднайти "золоту середину" між моральними відносинами серед людей та дотриманням принципів академічної доброчесності. Тому дану проблему потрібно розглядати у таких двох ракурсах: по-перше, як дотримуватися академічної доброчесності в умовах

дистанційного навчання (що було під час карантину і є тепер в умовах воєнного стану); по-друге, як покращити освітній процес в умовах воєнного стану, а у деяких ЗВО навіть його відновити. Завдяки чому можна виявити нові та невирішені старі проблеми в навчальному процесі, оцінити можливості викладачів та студентів бути учасниками навчального процесу, окреслити орієнтири для вибудовування траєкторії розвитку вищої освіти в Україні в таких непростих умовах сьогодення, напрацювати рішення спрямовані на недопущення масштабності академічної недоброчесності у ЗВО.

Наведеного достатньо, щоб зрозуміти наскільки ускладниться функціонування системи вищої освіти України в умовах воєнного стану та на які соціально-економічні виклики сьогодення потрібно оперативно реагувати, щоб зараз зберегти і в подальшому її розвивати.

Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій вже було окреслено низку актуальних проблем у сфері освіти і науки, що виникли у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні, на розв'язання яких МОН України запропоновано певні рішення. Зокрема вони стосуються [11]:

1. аудиту інфраструктури втрат;
2. розроблення плану відновлення освітньої інфраструктури;
3. вступної кампанії 2022 р.;
4. формування державного замовлення на підготовку кадрів на 2022 рік;
5. аудиту переміщених закладів вищої освіти;
6. коригування оплати навчання для студентів контрактної форми навчання;
7. внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо продовження термінів діяльності тимчасового складу НАЗЯВО;
8. вивчення питання щодо створення корпоративних закладів вищої освіти та запуску відповідних пілотних проектів;
9. вступ іноземців до закладів вищої освіти протягом року;
10. створення умов для повернення в Україну здобувачів вищої освіти, які виїхали за кордон у зв'язку з воєнною агресією з боку РФ;
11. ліцензійних умов.

На жаль серед них не порушено питання збереження науково-педагогічного потенціалу країни, яке є не менш важливим у складних умовах сьогодення.

Висновки. Попри низку викликів для сучасної системи вищої освіти, які постали внаслідок російської агресії проти України, вона ще отримує певні можливості для розвитку. По-перше, можливості міжнародної академічної мобільності для викладачів і студентів у провідних університетах Європи. По-друге, інтенсивне впровадження інформаційних технологій в освітній процес та підвищення професіоналізму викладачів. По-третє, застосування технології гнучкого навчання. По-четверте, кооперація між українськими та закордонними ЗВО. По-п'яте, впровадження моделі «освіта протягом життя». По-шосте, впровадження дистанційної форми навчання як повноцінної форми навчання для здобуття вищої освіти на деяких спеціальностях. По-сьоме, для студентів – можливість одночасно навчатися та працювати (отримання практичного досвіду), а для викладачів – працювати в освітній та іншій сферах (передавати практичний досвід студентам). По-восьме, удосконалення територіальної організації вищої освіти в Україні (переміщення у великі міста ЗВО з територій, де ведуться активні бойові дії). По-восьме, можливість побачити приховані проблеми у вищій освіті й працювати над викорененням їх причин. Головне вчасно виявляти загрози та виробити механізм для послаблення їх впливу. А кожну можливість якнайповніше реалізувати. Очевидно, що всі наведені моменти мають бути враховані в операційних планах реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки.

Список використаних джерел:

1. Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2017. 908 p. URL: <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks/statistical-yearbook-of-the-republic-of-poland-2017,2,17.html>;
2. Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2021. 789 p. <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks/statistical-yearbook-of-the-republic-of-poland-2021,2,23.html>
3. Ukrainian Students in Poland: Policies of Engagement, Integration, Students'

- Motivation and Plans. URL: https://cedos.org.ua/pdf/Ukrainian_students_in_Poland__policies_of_involvement__integration__students%E2%80%99_motivation_and_plans.pdf
4. Вища освіта в Україні у 2019 році: статистична інформація. Київ: Державна служба статистики України, 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 5. Вища та фахова передвища освіта в Україні у 2020 році: статистична інформація. Київ: Державна служба статистики України, 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>;
 6. Вища та фахова передвища освіта в Україні у 2021 році: статистична інформація. Київ: Державна служба статистики України, 2022. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 7. Гапон В.В., Барабаш О.А., Читаєва К.Т. Аналіз рівня оплати праці науково-педагогічних працівників у закладах вищої освіти, що підпорядковані МОН України. Київ: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2021. 67 с.
 8. Заклади вищої освіти. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
 9. Іноземні студенти в Україні. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>
 10. Інтерактивна мапа зруйнованих та пошкоджених закладів освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-zapuskaye-interaktivnu-mapu-zrujnovanih-i-poshkodzhenih-zakladiv-osviti>
 11. Матеріали до засідання Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf>
 12. Навчальні програми будуть змінені вже наступного року. URL: https://lb.ua/society/2022/05/25/517898_navchalni_programi_budut_zmineni.html
 13. Офіційний web-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 14. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2022 р. № 401 “Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету”. URL:

- <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-spryamuvannya-koshtiv-do-rezervnogo-fondu-derzhavnogo-byudzhetu-401>
15. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
 16. У МОН підраховали кількість іноземних студентів в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/28/novyna/suspilstvo/mon-pidrahuvaly-kilkist-inozemnykh-studentiv-ukrayini>
 17. Український державний центр міжнародної освіти. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/navchannya-v-ukraini/universiteti/>
 18. Шевчук А. В. Регіональні освітні системи : теорія, методологія, практика інноваційного розвитку : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2014. 433 с.
 19. Шевчук І.Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання: монографія. Львів: Видавництво ННБК “АТБ”, 2018. 448 с.
 20. Шкарлет С. Я не допущу освітнього мародерства. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva>

References:

1. Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2017. 908 p. Retrieved from <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks/statistical-yearbook-of-the-republic-of-poland-2017,2,17.html>;
2. Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2021. 789 p. Retrieved from <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks/statistical-yearbook-of-the-republic-of-poland-2021,2,23.html>
3. Ukrainian Students in Poland: Policies of Engagement, Integration, Students' Motivation and Plans. Retrieved from https://cedos.org.ua/pdf/Ukrainian_students_in_Poland__policies_of_involvement__integration__students%E2%80%99_motivation_and_plans.pdf

4. *Vyshcha osvita v Ukraini u 2019 rotsi: statystychna informatsiia [Higher education in Ukraine in 2019: statistical information]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. *Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita v Ukraini u 2020 rotsi: statystychna informatsiia [Higher and professional pre-higher education in Ukraine in 2020: statistical information]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. *Vyshcha ta fakhova peredvyshcha osvita v Ukraini u 2021 rotsi: statystychna informatsiia [Higher and professional pre-higher education in Ukraine in 2021: statistical information]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Gapon, V.V., Barabash, O.A., & Chitaeva, K.T. (2021) *Analiz rivnia oplaty pratsi naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u zakladakh vyshchoi osvity, shcho pidporiadkovani MON Ukrainy [Analysis of the level of remuneration of scientific and pedagogical workers in institutions of higher education subordinated to the Ministry of Education and Culture of Ukraine]*. Kyiv: State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics" [in Ukrainian].
8. *Zaklady vyshchoi osvity [Institutions of higher education]*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html
9. *Inozemni studenty v Ukraini [Foreign students in Ukraine]*. Retrieved from <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>
10. *Interaktyvna mapa zruinovanykh ta poshkodzhenykh zakladiv osvity [Interactive map of destroyed and damaged educational institutions]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-zapuskaye-interaktivnu-mapu-zrujnovanih-i-poshkodzhenih-zakladiv-osviti>
11. *Materialy do zasidannia Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan osvity, nauky ta innovatsii [Materials for the meeting of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Education, Science and Innovation]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf>
12. *Navchalni prohramy budut zmineni v zhe nastupnoho roku [Educational programs will be changed already next year]*. Retrieved from

- https://lb.ua/society/2022/05/25/517898_navchalni_programi_budut_zmineni.html
13. *Ofitsiyni web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 14. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01 kvitnia 2022 r. № 401 "Pro spriamuvannia koshtiv do rezervnoho fondu derzhavnoho biudzhetu" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 1, 2022 No. 401 "On the allocation of funds to the reserve fund of the state budget"]*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-spryamuvannya-koshtiv-do-rezervnogo-fondu-derzhavnogo-byudzhetu-401>
 15. *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
 16. *U MON pidrakhuvaly kilkist inozemnykh studentiv v Ukraini [The MES counted the number of foreign students in Ukraine]*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/28/novyna/suspilstvo/mon-pidrakhuvaly-kilkist-inozemnyx-studentiv-ukrayini>
 17. *Ukrainskyi derzhavnyi tsentr mizhnarodnoi osvity [Ukrainian State Center of International Education]*. Retrieved from <https://studyinukraine.gov.ua/navchannya-v-ukraini/universiteti/>
 18. Shevchuk, A.V. (2014) *Rehionalni osvitni systemy : teoriia, metodolohiia, praktyka innovatsiinoho rozvytku [Regional educational systems: theory, methodology, practice of innovative development]*. Lviv: Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
 19. Shevchuk, I.B. (2018) *Informatsiini tekhnolohii v rehionalnii ekonomitsi: teoriia i praktyka vprovadzhennia ta vykorystannia [Information technologies in the regional economy: theory and practice of implementation and use]*. Lviv: NNVK "ATB" Publishing House [in Ukrainian].
 20. *Scarlet, S. Ya ne dopushchu osvitnoho maroderstva [I will not allow educational looting]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushchu-osvitnogo-maroderstva> [in Ukrainian].